

JÖN TÜRK PROPAGANDA YÖNTEMİ: NEŞRİYAT VE SÖZLÜ İKNA *

Murat YILMAZ**

Öz

Osmanlı Devleti'nde merkezî iktidara karşı yönetim şeklini değiştirmeye yönelik siyasî muhalefet hareketleri modernleşme süreciyle birlikte belirmiştir. Siyasî muhalefet kadrolarının ortaya çıkması ve basının muhalefet alanında etkili biçimde kullanılmaya başlanması özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde görülmüştür. 1876'da ilan edilen meşrutiyetin kısa süreli tecrübesinden sonra II. Abdülhamid parlamenter sistemi rafa kaldırarak otokratik yönetim sistemine geçmiştir. II. Abdülhamid'in bu şekilde Yıldız Sarayı merkezli bir iktidar tesis etmesi üzerine Jön Türkler Osmânî İttihâd ve Terakki Cemiyeti'ni kurarak organize şekilde muhalefete başlamıştır. II. Abdülhamid iktidarını sona erdirmek ve meşrutî yönetime geri dönebilmek amacıyla toplumsal desteğe ihtiyaç duyan Jön Türkler gerek neşriyat faaliyetleri gerekse sözlü ikna çalışmalarını kendi fikirleri etrafında şekillendirilmiş bir kamuoyu oluşturmaya gayret etmiştir. Bu nedenle de toplumu etkileyebilmek için söylemlerinde ve yazılarında propagandayı yoğun şekilde kullanmıştır. Çalışmada Jön Türklerin propaganda aracı olarak neşriyat faaliyetleri ile sözlü ikna çalışmalarını kullanarak toplumu etkileme ve II. Abdülhamid iktidarı aleyhinde bir kamuoyu yaratarak muhalefet safını güçlendirme yöntemleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

II. Abdülhamid, Jön Türkler, Muhalefet, Neşriyat, Propaganda

PROPAGANDA METHOD OF YOUNG TURKS: PUBLICATIONS AND VERBAL PERSUASION

Abstract

Political opposition movements directed to changing regime against centralized power in Ottoman Empire has come up with modernization. Emergence of political opposition staff and commencement of use of press effectively in the field of opposition was especially observed in the reign of

* Bu makale Jön Türk Matbuatında Propaganda (1895-1902) isimli doktora tezimizden üretilmiştir.

** Dr., Trabzon/Türkiye.
muratsiz61@hotmail.com
Orcid No: 0000-0001-5229-0458
Makalenin Gönderilme Tarihi: 11.02.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 17.03.2021
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 24.03.2021
Makalenin Türü: Araştırma

Sultan Abdulhamid II. Following short term experience of constitutional monarchy declared in 1876, Abdulhamid II shelved parliamentary system and surpassed to autocratic. Upon Abdulhamid II's establishing a power centred in Yıldız Palace by this means, Young Turks founded The Ottoman Committee of Union and Progress and started opposition in an organized manner. Being in need of social support with the purpose of ceasing the power of Abdulhamid II and regaining constitutional government, Young Turks tried to form public opinion based on their thinking both through verbal persuasion and publication activities. Therefore, they used propaganda densely in their discourses and writings to be able to affect society. In this study, Young Turks' methods of affecting society by means of verbal persuasion and publication activities as a tool of propaganda and strengthening opposition ranks by creating public opinion against power of Abdulhamid II are being analysed.

Keywords

Abdulhamid II, Press, Young Turks, Opposition, Publications, Propaganda

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi ile siyaset politikası olarak başlayan modernleşme süreci devlet ve toplum hayatını değiştirmiştir. Geleneksel devlet yönetim sisteminin başı olan padişah artık siyasî yetkilerini ve yönetme erkini bürokrasiyle ve diğer devlet kurumlarıyla paylaşmak zorunda kalmıştır. İlk olarak 1808 Sened-i İttifak ile başlayan bu sınırlama 1839 Tanzimat Fermanı ile birlikte keskinleşmiş ve 1876'da Kanûn-i Esâsî'nin ilanıyla birlikte artık mutlak monarşinin yerini parlamenter sistemin olduğu meşrutî yönetim almıştır. Bu süreç yalnız siyaset alanını değiştirip dönüştürmekle kalmamış toplumda da siyasî olaylara cevap veren hatta kimi zaman onu yönlendirebilecek düzeye ulaşmaya başlayan kamuoyu belirlemiştir.

Osmanlı'da kamusal alanın ortaya çıkışı modern siyasî muhalefet hareketlerinin başlamasına sebep olmuştur. Modernleşme faaliyetleri yüksek düzeyde eğitim sahibi ve liberal görüşlere sahip bürokratik bir kesimi yaratırken, basın-yayın faaliyetlerinin toplum hayatına girmesiyle halkın siyasî gelişmeleri takip etmesi kolaylaşmıştır. II. Mahmud döneminde [1808-1839] devlet tarafından yayımlanan ilk gazete olma özelliğine sahip Takvim-i Vekâî'nin yayın hayatına girmesi toplumun gelişen siyasî ve sosyal olayları güncel bir şekilde öğrenme isteğine cevap verilmiştir (Koloğlu, 2014: 232). Basın üzerinden fikir tartışmaları yapılmaya ve çeşitli siyasî ve felsefî akımlar yayılmaya başlamıştır. Özellikle de git gide toplum hayatında yeri artan ve etkin bir iletişim aracı olan basının kamuoyu yaratma gücü Osmanlı bürokratik ve aydın kesimi tarafından fark edilmiştir. Neşriyat faaliyetleriyle kamuoyunu belli fikirler etrafında şekillendirmenin ve hatta Osmanlı merkezî yönetimi üzerinde baskı kurabilmenin bu sayede mümkün olabileceği anlaşılmıştır. Böylece Sultan Abdülaziz döneminde [1861-1876] modern anlamda muhalefet örgütü olan Genç Osmânlılar grubu ortaya çıkmış ve kamuoyunu istedikleri doğrultuda yönlendirmek için basının gücünü aktif şekilde kullanmışlardır (Aydemir, 2014: 188-189). Öyle ki Genç Osmânlıların sürüklediği muhalefetle birlikte 1876 yılında Sultan Abdülaziz'in hal' edilmesinin kamuoyunun gücüyle olduğu anlayışı dönemin basınına yansımıştır (Şiviloğlu, 2018: 12).

Osmanlı'nın modernleşme süreciyle etkinlikleri padişahı tahttan indirip yerine bir diğer hanedan üyesini çıkarmakla sınırlı olan muhalif devlet adamları, yeniçeriler ve ulema gibi kesimlerin yerini zaman içerisinde padişahı hal' etmekten ziyade yönetim şeklini değiştirmek arzusu taşıyan bürokrat, modern mekteplerde okumuş askerî kesim ve basınla yoğun şekilde uğraşan aydınlar almıştır (Alkan, 2009: 61). Muhalefet kesimleri modernleşme süreciyle değişim geçirirken muhalefetin beslendiği mekânlar da değişmiştir. Artık sivil ve askerî eğitim veren Mülkiye, Tıbbiye ve Harbiye gibi modern

mektepler muhalefet kesimlerinin yetiştiği alanlar olmuştur. Başta Fransız ve Alman düşünürlerin olmak üzere biyolojik materyalizm ve pozitivizm alanlarında Batı'da çıkmış eserlerin Türkçeye tercüme edilip bu mekteplerde okutulması Batılı felsefe ve fikir akımlarının etkisindeki Jön Türk kadrolarının oluşumuna katkı yapmıştır (Hanioglu, 1989: 51). Modern mekteplerin muhalefetin beslendiği kurumlar olduğu Jön Türklerin önde gelen gazetesi *Mizân*'da da vurgulanmaktadır (*Mizân*, 12 Nisan 1897: 4). Nitekim sözlü ikna çalışmaları en çok buralarda yürütülmüştür.

Sultan II. Abdülhamid 31 Ağustos 1876'da tahta geçtikten kısa bir süre sonra iktidarını bürokrasi, askerî kadro ve aydın sınıfla paylaşmak yerine meşrutiyeti rafa kaldırıp otokratik bir iktidar anlayışıyla bu kesimleri etkisizleştirme siyaseti yürütmüştür. II. Abdülhamid de tıpkı muhalefet kesimi gibi kamuoyunun gücünün farkındadır. Dolayısıyla kendi iktidarına karşı kamuoyunu şekillendirecek muhalefet odaklarını ortadan kaldırmak istemiştir. Yüksek dereceli devlet adamlarını, askerî komutanları, liberal görüşlere sahip aydın kesimi ve modern mektepleri hafiyeler vasıtasıyla sürekli gözetim altında tutmuştur. Başta gazeteler olmak üzere matbuat üzerinde de ağır bir baskı ve sansür mekanizması kurmuştur (Yılmaz, 2020: 18). Böylece hem kendisine karşı bir hal' tertibinin hem de iktidarı aleyhine bir kamuoyunun yaratımının önüne geçmeye çalışmıştır. Ancak neticede Jön Türk hareketinin oluşumuna engel olamamıştır.

Kamuoyunun ortaya çıkışı ve neşriyat faaliyetlerinin gücünün anlaşılması Genç Osmânlılardan sonraki muhalefet hareketi olan Jön Türkleri olumlu etkilemiştir. Genç Osmânlıların mirasçıları konumundaki Jön Türkler, Sultan II. Abdülhamid iktidarına karşı muhalefet hareketlerini ortaya koyabilme ve fikrî sistemlerini topluma sirayet ettirip iktidar karşıtı bir kamuoyu oluşturma adına neşriyatı ve özellikle de basını etkin bir şekilde kullanmasını bilmiştir. II. Abdülhamid kamusal alanı iktidarını yansıtabilecek sembollerle ifade ederek merkezi yönetiminin meşruluğunu sağlamıştır. Buna karşın Jön Türkler de iktidar karşıtı muhalefetlerinin meşruluğunu basın üzerinden gerçekleştirmiştir (Kaya, 2015: 78-79). II. Abdülhamid iktidar anlayışıyla muhalefet odaklarına imkân tanımadığından muhalif kitleler gizli örgütlenmeler oluşturarak hareket alanlarını yaratmıştır. 1889'da Mekteb-i Tıbbiye'de öğrenim gören muhalif öğrenciler tarafından İttihâd-i Osmânî adıyla gizli bir yapılanma meydana gelmiş, akabinde adı Osmânlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti'ne dönüştürülmüştür. Cemiyet II. Abdülhamid iktidarını sona erdirmek ve Kanûn-i Esâsî'yi işler hâle getirip Meclis-i Mebûsan'ı tekrardan açmak misyonunu üstlenmiştir. Cemiyet farklı şubelerde örgütlenme suretiyle ve iktidar tarafından zararlı görülen neşriyat faaliyetleriyle kendisini var etmiştir.

Muhalefetlerini devam ettirebilmek ve II. Abdülhamid'in ortadan kaldırdığı meşrutiyeti yeniden tesis edip anayasal düzene geçebilmek adına Jön Türkler toplumunun desteğini alabilmenin gerekliliğine inanmıştır. Tıpkı Fransız İhtilali'nde olduğu gibi kitlesel bir siyasî tabakanın II. Abdülhamid'in yönetim sistemini sonlandırabileceğini ve meşrutiyete yeniden dönülebileceğini düşünen Jön Türkler toplumu kamuoyu oluşturacak niteliğe bürünebilmek için neşriyat ve ikna yoluyla üzerinde etki kurmaya çalışmıştır. Jön Türklerin bu noktada propagandanın toplum üzerindeki psikolojik işlevini de iyi etüt ettiklerinden muhalefetlerinin işlerliğini güçlendirmek amacıyla gerek sözlü gerekse yazılı propagandadan olabildiğince faydalanmıştır. Yoğun propaganda argümanlarıyla yüklü Jön Türk neşriyatı bir taraftan topluma ulaştırılmaya çalışılırken diğer taraftan cemiyet üyeleri sözlü ikna çalışmalarlarıyla taraftarlarının sayısını artırmaya gayret etmiştir. Böylece yazılı ve sözlü propaganda faaliyetleriyle II. Abdülhamid iktidarı karştı bir etkin muhalefet kesimi meydana getirilmek istenmiştir.

I. JÖN TÜRKLERİN LOKOMOTİFİ: NEŞRİYAT

Osmanlı Devleti'nde kamuoyunun oluşumu ve muhalif basının ortaya çıkışı Jön Türkler için geniş bir imkân yaratmıştır. Modern siyasî muhalefet örgütü olarak Osmânî İttihâd ve Terakki Cemiyeti kurulmuş ve iktidar karştı faaliyetlere başlamıştır. Bu faaliyetlerin başını ise basın ve yayın gibi neşriyat hareketi çekmiştir. Jön Türkler kendi fikirleri doğrultusunda oluşturdukları siyasî ve toplumsal düşüncelerini halka anlatmak ve Sultan II. Abdülhamid iktidarına karşı toplumu yönlendirmek için propaganda yapmak amacıyla gazeteler çıkarmış, imzalı ve imzasız birçok risale kaleme almışlardır. Cemiyetin ilk nizamnamesindeki 21. madde muhalefet hareketinin işlerliği bakımından neşriyat faaliyetlerinin kendileri için önemini ortaya koymaktadır. İlgili madde şu şekildedir:

“Dersaadet meclis-i idaresi gerek Avrupa ve gerek heyet-i Osmaniye efkârı üzerine tesirat-ı nâfia vücuda getirir neşriyatta bulunabilecek efradın kudret-i kalemiye ve ilmiyece en mümtazlarından birkaçını münferiden veya müçtemian memalik-i ecnebiyeye i'zâm ile cemiyetin mürevvic-i efkârı olmak üzere gazete ve sair evrak çıkarıp intişarını şubat meclis-i idaresiyle umum efrada ihbar ve memalik-i Osmaniye'ye idhâl ve efrâda tevzi esbâbına teşebbüs edileceği gibi mümkün olduğu halde dâhil-i memlekette dahi serbestî-i matbuatın istihsâline muvaffak oluncaya değin hafıyyen böyle gazete ve evrak-ı nâfia-i saire neşrini müteahhid olacaktır.” (Birinci, 2012: 59).

Nizamnamenin bu maddesi doğrultusunda gerek Osmanlı toplumuna gerekse Avrupa kamuoylarına yönelik propaganda yapabilmek için başta gazeteler olmak üzere her türlü neşriyat faaliyetini yürütmek Jön Türklerce benimsenmiştir. Nitekim kaleme aldıkları risalelerinin çoğunda da 21.

maddeye atfen “*Cemiyet nizâmnâmesinin yirmi birinci maddesine tevfikân tab’ olunmuştur*” ibaresini koymuşlardır.

Neşriyat faaliyetleri Jön Türkler için muhalefetlerinin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmiştir. En başta düşünce sistemlerini bu sayede topluma aktarmanın yolunu bulmuşlardır. Kendilerini aydın bir tabaka olarak ifade eden Jön Türkler halkla ortak bir bağ kurabilmek ve onları Sultan II. Abdülhamid iktidarına karşı muhalefet safına çekebilmek için neşriyatı kullanmışlardır. Bu açıdan Jön Türk gazeteleri ve risaleleri önemli oranda propaganda niteliği barındırmıştır. Toplumla hal-i hazırda devletin içerisinde bulunduğu şartları en etkili biçimde anlatmanın yolu propagandadan geçiyordu. Zira Jön Türkler fikirlerinin etki yaratma kuvvetini artırabilmek ve arzuladıkları meşrutî yönetime geçebilmek için neşriyatlarında propaganda yapmayı bir muhalefet yöntemi olarak görmüştür (Yılmaz, 2020: 269). Jön Türk ileri gelenlerinden olup Paris şubesinde Meşveret’i yayımlayan Ahmed Rızâ da bu bağlamda 23 Temmuz 1908’de meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesinde kendilerinin neşriyat yoluyla yaptıkları II. Abdülhamid aleyhindeki propagandaların ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır (Meclis-i Mebusan ve Ayân Reisi Ahmed Rıza Bey’in Anıları, 1988: 24).

Jön Türkler Sultan II. Abdülhamid iktidarına karşı mücadelelerini içeride muhalefet yapmanın zorluğuna binaen Avrupa’nın Paris, Cenevre ve Folkestone gibi şehirlerine yahut Mısır’a giderek sürdürmüşlerdir. II. Abdülhamid muhaliflerine karşı hafiyelik ve jurnal sistemi yoluyla amansız bir takibat yürüttüğü ve neşriyat üzerinde katı sansür kuralları uyguladığından Jön Türklerce rahat hareket edebilmek için yurt dışına çıkmak adeta bir zorunluluk hâlini almıştı (Yılmaz, 2020: 89).

Neşriyat faaliyetlerinin iktidar karşıtı bir muhalif kamuoyu yaratmada etkili olduğunu bilen Jön Türkler özellikle çıkardıkları gazetelerdeki yazı dilinin toplumun her kesimince anlaşılabilir düzeyde olmasına dikkat etmiştir. Yine benzer şekilde düşünce sistemlerini halkın anlayabileceği ve destekleyeceği biçime dönüştürerek neşriyat yoluyla sunmaya gayret göstermiştir. Mîzâncı Murâd’ın yurt dışına çıkarak önce Mısır’da sonra Paris’te yayımlamaya devam ettiği Mîzân’ın Paris’teki ilk sayısında gazetede yayımlanması için gönderilen yazıların oldukça kısa ve bir edebiyat numunesi olmasından ziyade köylünün dahi anlayabileceği düzeyde yazılması istenmektedir (Mîzân, 14 Aralık 1896: 1).

Neşriyatın toplum üzerindeki etkisinin farkında olan Jön Türkler yayınlarının olabildiğince çok sayıda kişiye ulaşabilmesini sağlamaya çalışmıştır. Mîzân’da okuyuculara yapılan bir ricada gazeteyi alanların koleksiyon yapmak maksadıyla saklamamaları ve güvendikleri kişilere de ulaştırıp okumasını sağlamaları istenmektedir. Amaçlarına ulaştıktan sonra gazetenin

yeniden basılarak takım olarak Jön Türklere takdim edileceği belirtilmektedir (Mîzân, 25 Ocak 189: 4). Propaganda argümanlarıyla yüklü cemiyet neşriyatı Jön Türklere taraftar kazandırmada oldukça etkili bir araç olmuştur. Jön Türkler neşriyatlarında II. Abdülhamid iktidarının devleti ve vatanı uçuruma sürüklediği, milleti yoksulluğa ittiği ve İslâm'ın mahvına çalıştığı şeklindeki konuları propaganda amaçlı sıkça kullanmışlardır (Yılmaz, 2020: 38, 56, 109). Yahya Kemâl hatıratında Jön Türklükle tanışmasının Hareket isimli Jön Türk risalesiyle olduğunu söyleyip *“Bu risâlenin üzerimde müthiş bir tesîri oldu; çünkü gerek üslûbu ve gerek mânâsı kılıç gibi çekilmiş, bir ihtilâl parıltısını andırıyordu”* demektedir (Yahya Kemal, 2017: 64). Dolayısıyla Jön Türk neşriyatının gerek içerik gerek üslup bakımından toplumu etkileyecek ve okuyanları II. Abdülhamid iktidarı aleyhinde düşünceye sevk edecek düzeyde olduğu anlaşılabilir. Jön Türklerin yurt içinde kalan üyelerinden Ali Münif neşriyat vasıtasıyla cemiyetin üye sayısının arttığına dikkat çekerek kendilerinin de bütün mesailerini neşriyat faaliyetlerine ayırdıklarını söylemektedir (Ali Münif Bey'in Hâtıraları, 1996: 22).

Jön Türk neşriyatında işlenen propagandaların muhalif kamuoyu yaratma işlevi yanında neşriyat faaliyetlerinin devamlılığının Osmânlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti içerisinde de örgüte bağlılık ve II. Abdülhamid'e karşı mücadelelerinde moral kazandırdığı anlaşılmaktadır. Jön Türk ulemasından ve Mısır şubesinin önde gelen isimlerinden Hoca Muhyiddin Paris'te çıkan Meşveret'in Şark'a kadar sesini ulaştırdığını, bunun yanında Mîzân'ın da yayın hayatına girmesinin her tarafta *“neşe-yi ümid”*in ortaya çıkışını sağladığını belirtmektedir (Hoca Muhyiddin, 1326: 2-3). Yine Cenevre şubesinin çıkardığı Osmânlı gazetesinin yayına başlamasını kutlayan bir mektupta *“Bize hayât-ı tâze gibi geldi”* (Osmânlı, 15 Aralık 1897: 6) ifadesi ve başka bir mektupta da *“Milletin gözü aydın olsun! Hele şükür! Üzerimize çöken tayf-ı me'yûsiyetden -Osmânlı'yı okur okumaz- yakayı sıyırdık”* (Bir Yüzbaşı, 1898: 6) cümleleri neşriyat faaliyetlerinin Jön Türklerin psikolojik bağlamda kendileri için de ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda II. Abdülhamid'in Avrupa'daki Jön Türkleri neşriyat faaliyetlerinden vazgeçirip ülkeye geri döndürme yönündeki girişimleri de daha anlaşılır hâle gelmektedir. Temmuz 1897'de Fransa'nın Contrexéville merkezinde II. Abdülhamid'in Mîzâncı Murâd liderliğindeki Jön Türklerle anlaşma sağlayıp onları neşriyat faaliyetlerinden ve muhalefetten vazgeçirmesi cemiyetin büyük güç kaybına ve saygınlığının azalmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2020: 230). Jön Türk muhalefeti adeta neşriyat faaliyetleriyle işlerlik kazanmış ve gücünü belirlemiştir.

Jön Türk neşriyatı Sultan II. Abdülhamid'e karşı muhalefet ettiği için pek tabii devlet tarafından yasadışı olarak nitelendirilmiş ve bu nedenle de

Osmanlı toprakları dışında basılmıştır. Paris, Cenevre ve Mısır şubeleri neşriyat faaliyetlerinin merkezlerini oluşturmuştur. Cemiyetin ana yayın organları şeklinde nitelendirilebilecek gazeteler de buralarda çıkmıştır. Paris'te Ahmed Rızâ'nın yönetiminde Meşveret, Cenevre'de Mîzâncı Murâd'ın önderliğinde Mîzân ile İshak Sukûtî ve Abdullah Cevdet liderliğinde Osmânî, Mısır'da ise Hoca Muhyiddin'in dinî konular ağırlıklı yazılarıyla Kanûn-i Esâsî gazeteleri bunların başını çekmiştir. Gazetelerle birlikte Jön Türklerce kaleme alınmış risalelerin büyük kısmı yine bu merkezlerde basılmıştır. Vatan Tehlike'de Paris'te; Neler Olacak, İmâmet ve Hilâfet Risâlesi, Ulemâ-yı Din-i İslâm'a Da'vet-i Şer'îye ve Mahkeme-i Kübrâ Mısır'da ve Tunalı Hilmi'nin propaganda niteliği yüksek Hutbeler serisi de Cenevre'de yayımlanmıştır. Jön Türk neşriyatının en aktif olduğu yerlerin başındaysa Mısır gelmiştir. Bu nedenle Mısır'ın Jön Türkler için konumuna ayrı bir yer açmak gerekmektedir.

Dündar Akünal'ın tespit ettiğine göre; Jön Türklere ait 153 gazetenin 42'si Mısır'da basılmıştır (Akünal, 1985: 851).¹ Bir kısım Jön Türk propaganda risalesi de yine Mısır'da neşredilip yayımlanmıştır. Jön Türklerin Mısır'ı tercih etmeleri tesadüf değil, bilinçli bir tercihtir. Kanûn-i Esâsî gazetesini orada çıkaran Hoca Muhyiddin bunun sebebini Mısır hükûmetinin kendilerine sağlamış olduğu hürriyet ve adalet anlayışına bağlamaktadır (Eliaçık, 2011: 78). Mîzâncı Murad da İstanbul'dan sonra neşriyat faaliyetlerine Mısır'da devam etmesinin sebeplerini burada matbaa ve mürettip bulmanın kolaylığı, Mısır'ın çok önceden beri hürriyet ve muadelet ile tanışmış olması hasebiyle ahâlisinin münevver oluşu ve kendi fikirlerini takdir edecek kişileri orada bulacağına dair inancı şeklinde sıralamaktadır. Şu cümlesiyse aslında Mısır'ın Jön Türkler için önemini açıkça ortaya koymaktadır: “Mısır'daki neşriyât-ı muhalife Mekke ve Medine'ye civâr olmak hasebiyle sâir memleketdekinden ziyâde Yıldız'ca te'sîr hâsil idecek idi” (Mehmed Murâd, 1324: 108). Dolayısıyla II. Abdülhamid'e karşı etkili bir muhalefetin yürütülebilmesi için Mısır ideal bir konumda bulunmuştur.

Jön Türkler için Mısır'daki elverişli ortamın temeli çok daha öncesine, Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemine kadar götürülebilir. Mısır'ın modernleşme faaliyetleriyle değişikliklere ve yeniliklere açık olduğunu göstermesi, diğer eyaletler içerisinde bağımsızlık istemesinin de bir tezahürü olmuştur. Modernleşmeyi sağlayan araçlardan birinin basın olduğunu anlayan Mehmed Ali Paşa, Mısır'da Türkçe ve Arapça gazete olan Vekâyi-i Mısriye'nin çıkarılmasını sağlamıştır (Groc, 1985: 61-62). Tanzimat'ın önde gelen kültür şahsiyetleri ve sonradan Genç Osmânîliler ile doğrudan ya da dolaylı ilişki kuracak

¹ Mısır'daki Jön Türk neşriyatı üzerine bir çalışma için bk. (Tiken, 2017).

olanların çoğunun sicillerinde bir Mısır tecrübesi bulunmuştur (Mardin, 2013: 216). II. Abdülhamid döneminde de Mısır'da basılan Türkçe kitapların sayısında büyük artış görülmektedir. Mısır'daki basın-yayın işlerinin aktifliğinin temelinde Jön Türkler vardır. Bu dönemde Mısır'da daha çok siyasî nitelikte yayınların ön plana çıkması da (Koloğlu, 2010: 19) bununla alâkalı bir durumdur.

Jön Türk neşriyatının Mısır'da basılması Matbaa-i Osmâniye ve Osmânî İttihâd ve Terakkî Cemiyeti Matbaası ile sağlanmıştır (İhsanoğlu, 2006: 358-361). Öyle ki Jön Türk yayınlarını Mısır'da basan Matbaa-i Osmâniye'nin kapatılması için Osmanlı hükûmeti Mısır Hıdivi nezdinde girişimlerde bulunmuştur (Aslan, 2010: 115). Ancak Osmanlı merkezî yönetiminin Mısır'da hukuken Fevkalâde Komiseri bulunmasına karşın fiili olarak Hıdiv yönetimi üzerinde bir etkisi kalmamıştır. Zira 1882 yılında İngiltere tarafından işgal edilen Mısır bundan sonra İngilizlerin kontrolünde bulunmuştur. Jön Türklerin yayın politikalarında açıkça taraftarlığını yaptıkları İngiltere'nin hâkimiyetindeki Mısır'da bu kadar aktif olmalarının bir nedeni de budur.

Muhالیf yayınların Mısır üzerinden Osmanlı'ya sokulması ve dağıtımı diğer yollara nispetle daha kolaydı. Yayın trafiği o kadar yoğun hâle gelmiştir ki II. Abdülhamid bu yayınları bulunduran ve ülke içerisine sokulmasına yardımcı olanların da onları yayımlayanlardan kabul edilerek cezalandırılacağını açıklamıştır (Hanioğlu, 1989: 243-243). Mısır'daki Jön Türk neşriyatının II. Abdülhamid yönetimi için önemini kavrayanların kimisi de bunu kendi çıkarına paraya dönüştürmekte gecikmemiştir. Osmanlı basınında Baba Tahir olarak bilinen Ma'lûmât gazetesinin sahibi Tahir Bey kendi matbaasında bastığı muhalif yayınları Jön Türklerin Mısır'da bastığı evrak-ı muzırna şeklinde Yıldız Sarayı'na sunarak (Aynur, 2004: 64) padişah'tan ihsan elde etmeye çalışmıştır.

Neticede Sultan II. Abdülhamid Paris ve Cenevre gibi önemli bir Jön Türk muhalefet üssü olan Mısır'daki neşriyat faaliyetlerine fazla karışmamış ve Jön Türkler burada gazete ve risalelerini yayımlama imkânını diğer şubelere nispetle kolayca elde etmişlerdir.

Jön Türklerin yapmış olduğu Türkçe neşriyatın amacı halkı Sultan II. Abdülhamid iktidarına karşı isyana teşvik etmek ve yoğun propagandada bulunmaktır. Jön Türkler propaganda faaliyetleriyle Osmanlı toplumundan taraftar toplamaya gayret ederken bunun yanında Avrupa'daki bir kısım hükûmeti ve kamuoyunu etkileyip kendi taraflarına çekmek için de çaba göstermiştir. Jön Türklerin dış destek sağlamak noktasında Avrupa insanını etkilemesi kaçınılmazdır. Zira II. Abdülhamid iktidarı ile başa çıkabilmek için güçlü bir destek gerekliydi. Fransızca *Mechveret Supplément Français* ve *Supplément Français (Mensuel) Du Osmanlı*, İngilizce *English Supplement*

to the Osmanlı ve Almanca Osmanlı Deutsche Beilage gibi yabancı dilde yaptıkları yayınların amacı da Avrupa'daki Osmanlı Devleti ve Türkler aleyhindeki düşüncelerin etkisini kırmak ve Avrupa kamuoyunun desteğini alarak II. Abdülhamid iktidarına karşı güç oluşturmaktı. Bu doğrultuda Türkçe ve yabancı dilde çıkarılan neşriyattaki farklılık gereği Türkçe olanlar Osmanlı Devleti sınırları içerisine gönderilirken yabancı dilde olanlarsa Avrupa'nın önemli merkezlerine ve Avrupalı siyasilere ulaştırılmıştır (Hanioglu, 1985: 98). Jön Türkler Avrupa kamuoyuna yönelik yabancı dilde çıkardıkları yayınların davalarına olumlu etki yaptığı kanaatindedir. Osmânî'ye da belirtildiğine göre Avrupa'da eskiden beri eksik bilgi ve yanlış anlamalar yüzünden ağır iftiralara maruz kalan Türk ve Osmanlı adları Fransızca, Almanca ve İngilizce Jön Türk neşriyatının meydana getirdiği "*inkılâb-ı efkâr*"la olumlu yöne çevrilmiştir (Osmânî, 1 Aralık 1901: 1-2).

Yurt dışında etkili neşriyat faaliyeti yürüten Jön Türkler bu yayınları gizlilik içerisinde Osmanlı topraklarına sokmuştur. Bu konuda da özellikle ecnebilere ait yabancı postaneler ön plana çıkmıştır. Kapitülasyonların verdiği imkânlarla Osmanlı Devleti tarafından denetlenemeyen postaneler Jön Türk neşriyatının ülke içerisine dağıtılmasına ön ayak olmuştur. Yıldız Sarayı Jön Türk neşriyatının yabancı postalar vasıtasıyla ülkeye girişinin yapıldığını bilmesine karşın (BOA, DH. MKT, 2257/76) hukukî olarak eli kolu bağlı olduğundan müdahale edememiş ancak postanelere girmeden ya da çıktıktan sonra neşriyatın takibini yaparak engellemede bulunabilmiştir.

Yabancı postaneler vasıtasıyla dağıtılan "*varaka-i mel'ûnâne*" (BOA, Y. MTV, 144/48) ve "*evrâk-ı muzırira*" (BOA, DH. MKT, 2463/51) diye nitelendirilen Jön Türk neşriyatının ülkeye girişinin ve dağıtımının engellenmesi yönünde tedbirler alınması için II. Abdülhamid tarafından Dâhiliye, Hariciye, Posta ve Telgraf Nezaretlerine birçok irade gönderilmiştir. Örneğin, önceden Fransızca çıkan Meşveret'in Türkçe olarak da yayımlanmaya başladığının haber alınarak Osmanlı Devleti'nin hiçbir yerine "*kat'iyen duhûl ve intişârına meydân bırakılmaması*" yönündeki irade Dâhiliye, Hariciye, Rûsûmat, Zabtiye, Telgraf ve Posta Nezaretlerine gönderilmiştir (BOA, BEO, 1015/76104; BOA, DH. TMIK. S, 14/36). Yine Ahmed Rızâ'nın zarflar içerisine koyarak yabancı postalar vasıtasıyla evrak-ı muzırira gönderdiği istihbaratı alınarak bunların ele geçirilmesi için II. Abdülhamid tarafından emir verilmiştir (BOA, BEO, 664/49768.). Yabancı postanelere yaptırımında bulunamamış olsa bile II. Abdülhamid bu postanelere girip çıkanları tespit için hafiyelerini görevlendirip şüphelilerin takibatını yaptırmıştır (İrtem, 1999: 84). Bu sayede birçok Jön Türk ifşa olup tutuklanmışsa da neşriyatın dağıtımının önü alınamamıştır.

Jön Türk neşriyatı Osmanlı hükûmetinin engelleme çabalarına karşın çeşitli yollarla ülke içerisine dağıtılarak taşraya kadar Osmanlı toplumuna

ulaştırılmıştır. Böylece cemiyetin fikirleri neşriyat aracılığıyla propaganda yapılarak kamuoyu oluşturulmaya ve II. Abdülhamid iktidarına karşı muhalefet genişletilmeye çalışılmıştır. Neşriyat dışında sözlü ikna çalışmaları da Jön Türkler için propaganda maksatlı kullanılabilir bir alanı meydana getirmiştir.

II. MUHALEFETİ GENİŞLETME: SÖZLÜ İKNA

Osmânî İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin henüz yeni örgütlenmeye başladığı dönemden itibaren cemiyete dâhil üye sayısını artırmak ve Sultan II. Abdülhamid'e karşı muhalefet safını güçlendirebilmek için sözlü ikna çalışmaları yürütülmüştür. Jön Türkler özellikle oluşumlarının başlarında bir taraftan neşriyat yoluyla fikirlerini topluma yayarken bir taraftan da sözlü ikna çalışmalarıyla muhalefetin gücünü artırmaya gayret göstermişlerdir. Jön Türklerin önde gelen isimlerinden Tunalı Hilmi cemiyetin sözlü ikna çalışmalarına verdiği önemi vurgulamaktadır. *"Birbirimizi uyandıra uyandıra çoğaltıyoruz"* diyerek tespitini şöyle örneklendirmektedir: *"İki kişiyiz. Arkadaşım, gaflet uykusundan kafasını kaldıramayanların arasına sokulur: Hükûmet nedir, ahâli nedir?... Bunları anlatır, bilmeyenlere söyler. Bilenlere yavaş, yavaş sırrını açar. Şunun, bunun yüreğini yüreğinin derdini yoklar. Derdsiz âdem bulamaz!.. Bir sırasını getirir (şöyle böyle) der. (Bir cem'iyet var, ben ona girdim, gel sen de gir) der. Oluruz üç kişi!... Arkadaşım gibi ben de çalışırım, ben de bir başkasını bulurum, dört oluruz."* Tunalı Hilmi toplumda yaygınlaşmasını istediği cemiyetin önemini anlatırken eğer yaşasaydı Hz. Muhammed'in de halkın selameti için çalışan bu cemiyete gireceğini savunmaktadır (Tunalı Hilmi, 1315: 15-16, 36). Dolayısıyla Jön Türkler için böyle önemi haiz Osmânî İttihâd ve Terakki Cemiyeti'ne dâhil olmak gibi üye kazandırmak için çalışmak da önemli bir vazifedir.

Cemiyetin bu yöndeki çalışmaları iyi şekilde organize oldukları Tıbbiye, Mülkiye ve Harbiye gibi modern mekteplerde sıklıkla görülmektedir. Neşriyatlarında mektep öğrencilerine yönelik işledikleri propagandalarla paralel olarak sözlü ikna çalışmalarıyla da buralarda aktif olmaya çalışmışlardır. Jön Türklerin mekteplerde taraftar toplamak için sözlü ikna çalışmalarıyla propaganda yaptıklarına dair örnekler mevcuttur. İttihâd-i Osmânî adıyla cemiyetin kurucusu konumundaki İbrahim Temo Mekteb-i Tıbbiye'de hamamın önündeki odun yığınları arasında mektep idaresinden gizli olarak cemiyete dâhil olmamış öğrencileri saflarına yönlendirmek için kendileri tarafından onlara *"irşad"* yapıldığını söylemektedir (İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları, 2000: 16). Aynı dönemde Mekteb-i Tıbbiye'de öğrenci olan ve ileride cemiyetin önde gelen isimleri arasında yer alan Dr. Nâzım da hitap yeteneğine sahip olması hasebiyle mektepte yaptığı sözlü ikna çalışmalarıyla diğer öğrenciler arasında etkili olmuştur (Eyicil, 2004: 26). Jön Türklerin sözlü

ikna çalışmaları neticesinde Mekteb-i Tıbbiye’de cemiyete üye olanların sayısı iki sene içerisinde yüzü aşmış ve zamanla cemiyete mensup olmayan çok az kişi kalmıştır (Rızâ Tahsin, 1328: 127-128).

Mekteb-i Mülkiye’de ise Ali Münif Bey beraberinde Leskovikli Mehmed Rauf’la samimiyetine güvendikleri arkadaşlarını sözle telkin ederek Jön Türk hareketine nasıl kattıklarını hatıratında yazmaktadır. II. Abdülhamid’in iktidarına karşı koyacak yeni kurulan gizli bir cemiyetin varlığı Mülkiyeli öğrencilerde heyecan uyandırdığından bu sisteme dâhil olmayı isteyerek kabul etmişlerdir (Ali Münif Bey’in Hâtıraları, 1996: 18). Leskovikli Mehmet Rauf İshak Sükûfî ile beraber Mülkiye’de cemiyete üye kazandırmak için II. Abdülhamid’e karşı olduklarına inandıkları kişilerle mülakatlar gerçekleştirerek onları muhalefet safına katmışlardır. Mekteplerin tatile girdiği dönemlerde de cemiyete mensup öğrenciler gittikleri memleketlerinde II. Abdülhamid iktidarı karşıtı düşüncelerini sözlü şekilde yaymışlar ve birçok kişiyi bu sayede cemiyete dâhil etmişlerdir (Leskovikli Mehmed Raûf, 1327: 18-21,26-27).

Ali Münif Bey’in belirttiğine göre Mekteb-i Harbiye’de de Şeyh Zafir’in yeğeni Hamit Bey yaptığı sözlü telkin çalışmalarıyla Harbiye’de cemiyete çok sayıda taraftar toplamıştır. Binbaşı Batumlu Mustafa da bu konuda büyük etkinlik göstermiştir (Ali Münif Bey’in Hâtıraları, 1996: 20). Ahmet Bedevî Kuran Kuleli Askeriyesi’nde eğitim görürken sözlü propaganda çalışmaları için sınıfta kalmak gibi bir plan yaptığından bahsetmektedir. Kendisinden sonra gelecek öğrencilerle aynı sınıfta bulunacak ve cemiyete taraftar toplayacaktı (Kuran, 2009: 26-27). Böylece geleceğin subay adayları arasında Jön Türk fikriyatına eğilimli kişilerin sayısı artırılarak ileride bir askerî ihtilalle II. Abdülhamid idaresinin değiştirilmesi kolaylaşmış olacaktı. Jön Türklerin Harbiye’de etkinliğinin artması sonucu Osmanlı hükûmeti muhalif bir gizli örgütün varlığından şüphelenerek 91 öğrenciyi tutuklamakta gecikmemiştir (Hanioğlu, 1989: 181). Bu sayı Jön Türklerin sözlü ikna çalışmalarında başarı gösterdiğinin önemli bir delilidir.

Cemiyet’in önde gelen isimlerinden Tıbbiyeli İshak Sükûfî tanınmış bazı isimleri Jön Türk muhalefetine kazandırmak yönünde çalışmalar yürütmüştür. Rusya’dan gelen Hüseyinzâde Ali’yi cemiyete dâhil eden Sükûfî, ulema kesiminden Ubeydullah Efendi’nin de desteğini sağlamıştır. Ardından medrese öğrencileri arasında Jön Türklük düşüncelerini yayarak cemiyetin medreseliler arasında örgütlenmesine çalışmıştır. Yine tanınmış isimlerden İsmâil Kemâl ve Mîzâncı Murâd’ın cemiyete katılması da İshak Sükûfî’nin sözlü ikna çalışmaları neticesinde gerçekleşmiştir (Kanlıdere, 2013: 207). Jön Türk ulemasından olan Hoca Kadri de softalar üzerinde hürriyetçi fikirler aşılayarak (Hanioğlu, 1989: 179) sözlü ikna çalışmalarının içerisinde yer almıştır.

Sultan II. Abdülhamid aleyhtarlığının doruk noktasına çıktığı Tıbbiye, Mülkiye ve Harbiye gibi mekteplerde yalnız öğrenciler değil, cemiyet mensubu hocalar da sözlü ikna faaliyetleri yürütmüştür. Mekteb-i Mülkiye'de tarih derslerine giren Mîzâncı Murâd öğrencilere II. Abdülhamid iktidarının yaptığı kötülükleri ve zalimlikleri anlatmıştır (Aksel, 2011: 136). Aynı mektepte Fransızca hocası Çürüksulu Ahmed Bey ve Muhiddin Bey² de öğrencileri padişah aleyhine yönlendirme çalışmalarını mektepte gizli komiteler kurarak aktif hâle geçmelerini sağlamıştır (Kuran, 2000: 50). II. Abdülhamid her ne kadar mektep hocalarının kendisine bağlı kişilerden olmasına gayret etmişse de Harbiye'de sözlü telkinler sonucunda Mahir Said, Şefik, Giridli Abdülhalim ve Fazıl Beyler tarafından Sultan Abdülaziz'i hal' eden komitenin başını çeken Hüseyin Avni Paşa ve Süleyman Paşa isimleriyle gizli yapılanmalar meydana getirilmiştir (Aslan, 2010: 110). Hüseyin Avni Paşa kolu Harbiye öğrencisini elde etmeye çalışırken, Süleyman Paşa kolu ise kendileri üzerinde baskı kuran Askerî Mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın öldürülmesi yolunda karar almış ancak uygulayamamıştır (İrtem, 1999: 74).

Jön Türklerin sözlü ikna çalışmaları merkez dışında taşrada da yürütülmüştür. Taşrada Jön Türklüğün yayılımındaysa II. Abdülhamid tarafından sürgüne gönderilen muhalifler ve memuriyet statüsünde oralarda görev yapanlar etkili olmuştur. Bu anlamda II. Abdülhamid'in muhaliflerini sürgün etme siyasetinin uzun vadede aleyhine dönüşen yanlış bir uygulama olduğu açıktır. Jön Türkler bu sayede Osmanlı topraklarının en ücra köşelerine dek yayılma fırsatı elde etmiştir. 1896 yılında iktidara muhalefet nedeniyle Rodos'a sürgün edilen İshâk Sükûti ve Çürüksulu Ahmed Bey gibi isimler burada boş durmayarak cemiyetin fikirleri doğrultusunda özellikle gençlere yönelik faaliyette bulunmuştur (Kanlıdere, 2013: 207). II. Abdülhamid'e muhalif faaliyetlerden yakalanıp yargılandıktan sonra Trablusgarp'a sürgün gönderilen Mehmed Reşid, Ahmed Ferit Tek ve Yusuf Akçura gibi isimler bir süre sonra orada serbestlik kazanmıştır. Cemiyetin direktifleri doğrultusunda çalışmaya ve halkı yönlendirmeye devam ederek Osmânî İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarp şubesini dahi kurmuşlardır (Yılmaz, 2020: 87). Konya'da Jön Türklüğün yaygınlaşmasında da oraya sürgün gönderilen muhaliflerin, memuriyet görevinde bulunan Jön Türk bürokratların ve yine cemiyet taraftarı ulemanın önemli etkisi olmuştur (Aslaner, 2008: 97). Bu tür örnekler Osmânî İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin taşrada etkin bir şekilde üye kazanma potansiyelinin bulunduğu ve bunda da taşraya giden Jön Türklerin sözlü ikna çalışmalarının önemli yer tuttuğunu göstermektedir.

² Ahmet Bedevî Kuran Muhiddin Bey'i Jön Türkler lehine çalışan biri olarak göstermesine karşın Asaf Tugay ise Muhiddin Bey'in bir jümalcı olduğunu ve Çürüksulu Ahmed Bey'i de jümal edenin o olduğunu söylemektedir. Terfilerle yükselmesini de bu jümalcılığa bağlamaktadır bkz. (Tugay, [Basım Yılı Yok]: 157).

Mülkiye’de sözlü ikna çalışmalarını devam ettiren Ali Münif Bey mezun olup taşrada memuriyete atıldığı zamanda da bu faaliyetleri yürütmüştür. Yıldız Sarayı’na bağlı hafiyelerin sıkı şekilde çalıştığı İstanbul’a nazaran etkilerinin azaldığı taşrada görev alarak o bölge halkını cemiyetin fikirleri doğrultusunda telkinlerle işleyip muhalefete kazandırmanın çok önemli bir görev olduğuna dikkat çekmektedir (Ali Münif Bey’in Hâtıraları, 1996: 27). Bu konuda en etkili oldukları yerlerden biri ise Selânik’tir. Selânik şehri sözlü ikna çalışmalarını yapmak için Osmanlı toprakları arasındaki ideal yerlerin başında gelmekteydi. Nitekim Selânik’te yaşayan gayrimüslim ahalinin de hürriyetçi fikirlere temayül göstermesi Jön Türkler için bu şehri önemli hâle getirmiştir. Jön Türklerden gizlice Avrupa’ya firar edenlerin kendilerini orada daha özgür hissetmeleri gibi Selânik’e gidenler yahut sürgün edilenler de benzer duygulara sahip olmuşlardır. Dolayısıyla sözlü ikna çalışmaları Selânik’te olabildiğince çoğalmış ve ilerleyen süreçte II. Abdülhamid iktidarının sonunu hazırlayacak gelişmeler de Selânik bağlantılı şekilde ortaya çıkmıştır.

Jön Türklüğün yaygınlaşmasında ve cemiyetin üye sayısının artışı II. Abdülhamid tarafından sürgüne gönderilen ve taşrada memuriyete atanan Jön Türklerin büyük etkisi olmuştur. Nitekim cemiyet kısa bir sürede Beyrut, Kıbrıs, İzmir, Midilli, Rodos, Selânik, Şam, Taşlıca, Trablusgarp, Trablusşam ve Trabzon’da örgütlenmiştir (Hanioglu, 1989: 193-194). Meşveret’teki bir makalede de cemiyetin Osmanlı toplumunun hemen her kesiminde hızlıca yayılımına dikkat çekilmektedir: *“Bu köylü rençberden, menavdan, esnâfdan, ilmiyeden, Mülkiye’den, seyfiyeden, Tıbbiye’den, Bahriye’den, ağalardan, beylerden, paşalardan, yaverlerden, saray erkânından, mâbeyn takımından, hem de cümlesi münevver’ül-efkâr, mukayyid ihvânımızın adedi gündün güne artıyor. Nisvân-ı İslâm’dan da cem’iyetimize mensûb hemşirelerimiz vardır. ‘Paris’de, ‘İsviçre’de, ‘Londra’da, ‘Mısır’ ve ‘Bulgaristan’ ve ‘Kafkasya’da, ‘Romanya’da kâffe-i bilâd-ı Osmânîye’de şûbeler teşekkül itdi.”* (Sâî, 1896: 3-4).

Jön Türklerin sözlü ikna çalışmalarının cemiyet adına kazanım sağladığı gibi zaman zaman olumsuz sonuçlandığı da görülmektedir. Cemiyetin yedinci şubesini teşkil eden Trablusgarp’taki Jön Türkler 14 Ocak 1900 tarihli iki mektubu üyelerinden Ali Fahri Bey aracılığıyla o sırada Mısır Fevkalade Komiseri sıfatıyla hizmet veren Gazi Ahmed Muhtar Paşa’nın oğlu Mahmud Muhtar Paşa’ya ulaştırmıştır. İki mektubun biri Gazi Ahmed Muhtar Paşa’ya diğeri ise oğlu Mahmud Muhtar Paşa’ya hitaben yazılmıştır. Mektuplarda Jön Türkler iki ismi de övmekte ve milletin onlardan istibdada karşı yardım beklediğini söylemektedir. Sultan II. Abdülhamid kast edilip *“ber-hayât oldukça mümkün değil bu millet zincir-i zulm ü esâretten kurtulamaz”* denilerek Mahmud Muhtar Paşa’nın padişah aleyhine harekete geçmesi istenmektedir. Kendisinin devletten aldığı paranın fakir ve sefil hâldeki halkın

boyunlarından ve kulaklarından kopararak toplandığı, kendisinin de bir Türk olmasına binaen bu paraların gaddar ve zalim bir şekilde Türklere alınmasına karşın kendisinde bir merhamet ve acıma olup olmadığı sorgulanmaktadır. Bu şekilde halkın gözünde büyük ve muteber konumdaki Gazi Ahmed Muhtar Paşa adının lekeleneneğinden korktukları sözlü ikna çalışması bağlamında kullanılmaktadır.³

Jön Türklerin bu duygu yüklü sözlü ikna çabasına karşın Mahmud Muhtar Paşa olumsuz yanıt vermiştir. Kendisinin padişaha bağlı olduğunu, hizmetlerinin mükâfatını ondan gördüğünü bu sebeple nankörlük edemeyeceğini bildirmiştir. Aynı şekilde babasının da bu teklife olumsuz bakacağını mektupları getiren Ali Fahri Bey'e söylemiştir. Ali Fahri Bey'in bu esnadaki düşünceleriye oldukça ilginçtir. Görüşmeden önce baba-oğul hakkında olumlu düşüncelere sahip olan hatta Mahmud Muhtar Paşa'yı gördüğünde boynuna sarılıp öpmek istediğini söyleyen Ali Fahri Bey aldığı olumsuz yanıttan sonra düşüncelerini değiştirmiştir. Biraz önce boynuna sarılıp öpmek isteyeceği adam artık bir anda "*zulm ü istibdâd askeri*" olmuştur. Onun aleyhindeki düşüncelerle yanından ayrılmıştır (Ali Fahri, [Basım yılı Yok]: 20-25). Karşıdaki kişiye yönelik algı değişikliği Jön Türklerin sözlü ikna çalışmalarının ilginç bir sonucudur. Cemiyet safına katılıp II. Abdülhamid karşıtı olanlar devlet ve millet için mücadele eden bir konuma gelirken sözlü iknanın etkili olmadığı kişilerse padişahın safında yer alan devlet ve millet düşmanları görülmektedir.

Sözlü ikna çalışmalarının farklı sonuçlandığını gösteren bir diğer örneğe İbrahim Temo'nun başına gelmiştir. İbrahim Temo Sultan Abdülaziz'in hal meselesi münasebetiyle Ohri'ye sürülen Redif Taburu Kumandanı Binbaşı Kâmil Bey'i sözlü ikna çalışmasıyla Jön Türkler tarafına çekmeyi denemiştir. Vatanın o günkü hâlinin vahim olduğu ve durumu düzelterip bu hâlden kurtulmanın çaresini bulmak için hamiyetli işler yapacaklarını anlatınca "*Siz meğer padişah düşmanı hainlerdenmişsiniz*" diye ters bir tepkiyle karşılaşmış ve Kâmil Bey tarafından Yıldız Sarayı'na şikâyet edilmiştir. İbrahim Temo bu şekilde Jön Türk olduğu için ilk tutuklanmasını yaşamıştır (İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları, 2000: 19-21).

Sultan II. Abdülhamid'in hafiyelik ve jurnal sistemine ve karşılaşılan olumsuzluklara karşın Jön Türkler gerek İstanbul'da gerekse Osmanlı topraklarının en ücra köşelerine dek sözlü ikna çalışmalarını sürdürerek muhalefet saflarını toplumun her kesimine yaymaya devam etmiştir. Jön Türklerin bu şekilde II. Abdülhamid iktidarını yıkabilmek amacıyla muhalefet hareketi olarak güçlü gördükleri cemiyetlerine üye kazandırmak için sözlü ikna

³ Mektuplar için bk. (Ali Fahri, [Basım yılı Yok]:12-19).

çalışmalarını bir propaganda yöntemi olarak bilinçli şekilde kullandıkları anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Sultan II. Abdülhamid iktidarı Osmanlı tarihinin en çok tartışılan ve gündemde tutulan dönemlerindedir. II. Abdülhamid iktidarına karşı Jön Türkler kurdukları Osmânî İttihâd ve Terakki Cemiyeti adıyla muhalefeti temsil etmişlerdir. İktidar ve muhalefet ilişkisi bağlamında modern Türk siyasetinin alt yapısı bu düzlemde meydana gelmiştir. Gerek iktidar gerekse muhalefet modernleşme sürecinin bir sonucu olarak Osmanlı toplumunda beliren ve adına kamuoyu denilen gücü kendi taraflarına çekmeye yahut kontrol altına almaya çalışmıştır. II. Abdülhamid bunu devletin sağladığı meşru güçle yaparken Jön Türkler ise neşriyat faaliyetlerine ve sözlü ikna çalışmalarına güvenmiştir.

Propagandayı etkin şekilde muhalefet argümanı olarak kullanan Jön Türkler çıkardıkları gazetelerde ve yazdıkları risalelerde hem kendi fikirlerini halka anlatma şansını elde etmiş hem de yoğun olarak II. Abdülhamid iktidarı karşıtı söylemlerde bulunmuştur. Osmanlı toprakları dışında basılıp gizlice ülkeye sokulan ve dağıtılan Meşveret, Mîzân, Kanûn-i Esâsî ve Osmânî gibi gazeteler ve Jön Türklerce kaleme alınan birçok risale muhalefetin en güçlü silahı konumuna gelmiştir. Bu neşriyat Osmanlı hükûmetinin tüm engelleme çabalarına karşın yabancı postanelerin sahip olduğu kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı topraklarının en ücra köşelerine dek yayılma imkânı elde etmiştir. Jön Türk muhalefetinin Osmanlı toplumu içerisinde dinamikliğini sağlayan neşriyat faaliyeti cemiyet için de varlığını meşrulaştıran bir araç olarak görüldüğünden II. Meşrutiyet'in ilanına dek devam eden muhalefet sürekliliğine yol açmıştır. Osmanlı merkezî yönetimi Jön Türk muhalefetinin önüne geçmeyi başaramamıştır.

Jön Türkler yazılı propaganda yanında sözlü ikna çalışmalarlarıyla da cemiyete katılımı artırmaya ve taraftar toplamaya çalışmışlardır. Gizlilik esasıyla yürütülen bu çalışmalarda muhalefetin beslendiği kaynaklar özellikle Osmânî İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin nüvesinin ortaya çıktığı Tıbbiye, Mülkiye ve Harbiye gibi modern mekteplerdeki öğrenciler olmuştur. Mekteplerde okuyan öğrenciler ileride Osmanlı bürokrasisi ve askerî kadrolarında yer alacağı için cemiyet buralara ayrıca özel önem vermiştir. Gerek öğrenciler gerekse mektep hocaları arasında aktif şekilde ikna çalışmalarında bulunmuşlardır. Jön Türkler bununla da kalmayarak toplumun her kesimine ulaşarak muhalefet safını genişletmek istemişlerdir. Özellikle kendilerine yakın gördükleri devlet adamları ve aydınlarla temasa geçip onları cemiyete kazandırmaya gayret etmişlerdir. Yine taşraya II. Abdülhamid tarafından

sürgün edilen veya oralarda devlet memuriyetinde bulunan Jön Türkler gittikleri yerlerdeki halkla temasa geçerek toplumu kendi fikirleri etrafında sözlü ikna çalışmalarıyla işlemeyi benimsemişlerdir. Bir taraftan cemiyete üye kazandırıp muhalefet safını genişletirken diğer taraftan da II. Abdülhamid iktidarı aleyhinde etkin bir kamuoyu yaratmaya gayret göstermişlerdir. Böylece gerek neşriyat faaliyetleri gerekse sözlü iknalarla halka dayanan kamuoyu gücünü elde edip II. Abdülhamid iktidarına son vererek hedefledikleri anayasal parlamentolu yönetim sistemine geçmeye çalışmışlardır.

Jön Türkler Osmânî İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşundan sonra kısa bir süre içerisinde gerek neşriyat faaliyetlerinde gerekse sözlü ikna çalışmalarında gösterdiği başarı sayesinde muhalefet safını genişletip sağlamlaştırmışsa da II. Abdülhamid iktidarına son verip meşrutî sisteme geçme konusunda kısa vadede etkili olamamışlardır. Nitekim 1889'da kurulan cemiyetin mücadelesi 23 Temmuz 1908'te II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

I- Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BEO)

- Dâhiliye Nezareti Islahat (DH. TMIK. S), 14/36.
- Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH. MKT), 2257/76; 2463/51.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV), 144/48.
- Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), 664/49768; 1015/76104.

II- Diğer Eserler

- Aksel, Malik (2011). *İstanbul'un Ortası*, Beşir Ayvazoğlu (Yay. Haz.), Kapı Yayınları, İstanbul.
- Akünal, Dünder (1985). "Jön Türk Gazeteleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 850-856.
- Ali Fahri [Basım Yılı Yok]. *Kandil ve Muhtar Paşa*, İkinci Tab, *Ali Münif Bey'in Hâtıraları* (1996). Taha Toros (Haz.), İsis Yayıncılık, İstanbul.
- Alkan, Necmettin (2009). "Osmanlı Modernleşmesi ve Klasik Yeniçeri İsyanlarının Modern Siyasî Darbelere Dönüşmesi", *Doğu Batı*, Sayı 51, ss. 51-67.
- Aslan, Taner (2010). "II. Abdülhamit'in Jön Türk Siyaseti: İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Karşı Önlemler", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, ss. 102-131.
- Aslaner, Serhat (2008). "Taşrada Jön Türklük yahut Meşrutiyet Fikrinin Konya'ya İntikali", *Dîvân*, Cilt 13, Sayı 25, ss. 75-99.
- Aydemir, Uygur (2014). "1870'ler Basınındaki Siyasi Tartışmalar Işığında Sultan Abdülaziz Döneminde Kamuoyunun Siyasi İşlevi", *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu 12-13 Aralık 2013*, Cilt 2, TTK Yayınları, Ankara, ss. 181-207.
- Aynur, Hatice (2004). "II. Abdülhamid Dönemi Basın Yayın Dünyasının 'Kötü' Adamı Malûmâtçı Baba Tâhir", *Toplumsal Tarih*, Sayı 128, ss. 62-65.
- Bir Yüzbaşı (1 Ocak 1898). "Üsküb'den", *Osmânî*, Sayı 3, ss. 6-7.
- Birinci, Ali (2012). *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasî ve Fikrî Ahvali*, (2. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Eliaçık, Muhittin (2011). "Jön Türk Basınında Dinî Zeminde Muhalefet", *Turkish Studies*, Cilt 6, Sayı 3, ss. 75-81.
- Eyicil, Ahmet (2004). *İttihad ve Terakki Liderlerinden Doktor Nâzım Bey 1872-1926*, Gün Yayıncılık, İstanbul.
- Groc, Gerard (1985). "Türkiye'de Fransızca Basın", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın "La Presse de Langue Etrangère en Turquie" (16-17-18 Mayıs 1984)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 49-71.
- Hanioglu, M. Şükrü (1985). "Jön Türklerin Yabancı Dilde Yayınladıkları Dergilerde İşledikleri Temalar", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın "La Presse de Langue Etrangère en Turquie" (16-17-18 Mayıs 1984)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 95-108.
- _____ (1989). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, (2. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Hoca Muhyiddin (1326). *Hürriyet Mücâhedeleri Yâhûd Fırâk ve Menfâ Hâtırâları*, Selânik Matbaası, Der-saâdet.
- İbrahim Temo'nun *İttihad ve Terakki Anıları* (2000). (2. Baskı), Arba Yayınları, İstanbul.
- “İfâde-i Mahsûsa” (14 Aralık 1896). *Mîzân*, Sayı 1, ss. 1.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (2006). *Mısır'da Türkler ve Kültürel Miraslar*, IRCICA, İstanbul.
- İrtem, S. Kâni (1999). *Yıldız ve Jön Türkler İttihat-Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi*, Osman Selim Kocahanoğlu (Haz.), Temel Yayınları, İstanbul.
- “İstanbul'dan” (15 Aralık 1897). *Osmânî*, Sayı 2, ss. 6.
- Kanlıdere, Ahmet (2013). “İttihat ve Terakki'nin Gölgede Kalmış Simalarından Doktor İshak Sükûti (1868-1902)”, Hasan Bahar vd. (Ed.), *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, ss. 205-216.
- Kaya, Gökhan (2015). “Eleştirel Söylem Tutumundan Karşıt Kamusal Alan Yaratmaya Geçiş: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamit'e Muhalefeti”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 48, Sayı 2, ss. 73-103.
- Koloğlu, Orhan (2010). *Osmanlı Döneminde Basım Teknikleri ve Araçları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2014). *İlk Gazete İlk Polemik*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Kuran, A. Bedevi (2000). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, (2. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2009). *Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Leskovikli Mehmed Raûf (1327). *İttihâd ve Terakki Cemiyeti Ne İdi?*, Ahmed Sâkî Bey Matbaası, Der-saâdet.
- Mardin, Şerif (2013). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, (11. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meclis-i Mebusan ve Ayân Reisi Ahmed Rıza Bey'in Anıları* (1988). Bülent Demirbaş (Yay.), ARBA, İstanbul.
- Mehmed Murâd (1324). *Mücâhede-i Millîye Gurbet ve Avdet Devirleri*, Mahmud Bey Matbaası, Der-saâdet.
- “Mîzân” (12 Nisan 1897). *Mîzân*, Sayı 15, ss. 4.
- “Osmânî'nin Beşinci Sene-yi İntişârı” (1 Aralık 1901). *Osmânî*, Sayı 97, ss. 1-2.
- Rızâ Tahsin (1328). *Mir'at-ı Mekteb-i Tibbiyye*, Kader Matbaası, Der-saâdet.
- “Ricâ-i Mahsûs” (25 Ocak 1897). *Mîzan*, Sayı 6, ss. 4.
- Sâî (16 Şubat 1896). “Tohum ve Semereleri”, *Meşveret*, Sayı 6, ss. 3-4.
- Şiviloğlu, Murat R. (2018). *The Emergence of Public Opinion State and Society in the Late Ottoman Empire*, Cambridge University Press, New York.
- Tiken, Servet (2017). *Mısır'da Jön Türk Basım ve Edebiyatı*, Fenomen Yayınları, Erzurum.
- Tugay, Asaf [Basım Yılı Yok]. *İbret Abdülhamid'e Verilen Journaller ve Journalciler*, Okat Yayınevi, İstanbul.
- Tunalı Hilmi (1315). *Dokuzuncu Hutbe*. Cenove.

- Yahya Kemal (2017). *Çocukluğum Gençliğim Siyâsî ve Edebî Hatıralarım*, (8. Baskı), Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Murat (2020). *Jön Türk Matbuatında Propaganda (1895-1902)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Trabzon.